

Lidové umění jako inspirační zdroj v díle Marie Fischerové-Kvěchové

Hana Fišerová

ÚVOD

Dílo české ilustrátorky a malířky Marie Fischerové-Kvěchové (24. 3. 1892–2. 6. 1984) nebylo v odborné literatuře doposud zpracováno. Archiválie týkající se jejího života a tvorby sestávají především z osobních deníků, písemného vzpomínání malířčiny dcery Jeleny Látalové a výstřižků z dobového tisku, obsahujících recenze vydaných knih, rozhovory s autorkou a vzpomínky jejích přátel či příznivců.¹ Jde tedy o prameny značně různorodé, mající nesouměřitelnou úroveň a jejich výpovědní hodnota závisí především na kontextu a době vzniku. Procházíme-li dostupné prameny chronologicky, všimneme si výrazného rozdílu mezi vyzněním článků vyšlých do roku 1948 a v následujících dekadách. Prameny z „prvorepublikových“ let mají nádech až glorifikace malířky a jejího díla. Rozhovory s ní se objevují v dobových ženských časopisech a její ilustrátorská tvorba je hodnocena velmi pozitivně. Často se setkáme s cíleným zdůrazněním „českosti“ autorčiny tvorby, hraničící s využitím ve prospěch podpoření národnostního cítění v opozici vůči „německému živlu“. Toto posunutí významu tvorby M. Fischerové-Kvěchové je ovšem patrné i v textech po roce 1948. Zmínky o její tvorbě v dobovém tisku jsou řidší, a pokud se objeví, tak jsou buď velmi povrchní, udržující panující kliše o malířce jako autorce „baculatých prdeláčků“.² Po roce 1989 se tisk o M. Fischerovou-Kvěchovou začal opět zajímat v souvislosti s reedicemi jejích knih. Ani tyto články se většinou nesnažily o hlubší „ponor“ do malířčina díla a vnímají ji především jako autorku knih pro děti.

Dalším pramenem, ze kterého při bádání vycházíme, jsou malířčiny deníky a vzpomínky její dcery Jeleny Látalové. Tyto zdroje mají osobní, emočně zabarvený charakter. Můžeme z nich „cítit“ zřejmou snahu o rehabilitaci díla „bábinky malovací“, které bylo v době komunistického režimu znemožněno publikovat. Byla to především J. Látalová, kdo sbíral a katalogizoval články vycházející v novinách a ča-

-
- 1 V současnosti je to Helena Kratochvílová, vnučka malířky, která v místě svého bydliště v Řevnicích a v rodinné vile v Černošicích spravuje archiv Marie Fischerové-Kvěchové.
  - 2 Toto označení se podle informace H. Kratochvílové objevilo v satirickém časopisu *Dikobraz*.

sopisech. Díky tomu se materiály dochovaly v celistvosti do dnešní doby. J. Látalová se také podílela na přípravách výstav své matky a psala úvodní texty do katalogů.³

Po odborné stránce byla zpracována malířčina oděvní tvorba; jejím návrhům (především dětského svérázového oblečení) se věnovala Miriam Moravcová a Vlastimil Havlík.⁴ Stranou odborného zájmu ale „leží“ autorčina volná tvorba a její ilustrátorská práce, která doposud nebyla uceleně zhodnocena a zasazena do kontextu české dětské ilustrace 20. století. Nalézt odpovědi k těmto otázkám se budu snažit ve své disertační práci. V následujícím článku bych ráda postihla část autorčiny tvorby, která byla inspirována lidovou kulturou.

ŽIVOT A TVORBA MARIE FISCHEROVÉ-KVĚCHOVÉ

Lásku k lidové kultuře Marie Fischerová-Kvěchová „zdědila“ po své matce Marii Kvěchové, rozené Zuvačové (1871–1946), která byla v dobových intencích posledních desetiletí 19. století nadšenou sběratelkou krojů a výšivek. Je zajímavé, že to byly v té době často právě ženy, kdo se významně zajímal o materiální kulturu každodennosti, zřejmě proto, že jim byla blízká prostřednictvím starosti o rodinu a běžný provoz domácnosti. Zájem o lidovou, národní kulturu a její artefakty byl vnímán jako součást politické práce, a byl proto podporován i vlastenci-muži. Ženy se proto velmi záhy začaly angažovat ve vznikající etnografii a podílely se na prezentaci lidové kultury na výstavách, zakládaly ženské spolky a pořádaly v jejich rámci menší regionální výstavy, kam zařazovaly předměty shromážděné při sběratelské práci.⁵

M. Kvěchová, typická představitelka této generace, patřila k zakládajícím členkám družstva umělecké rukodělné výroby *Zádruha*, které vzniklo v Praze roku 1900. Jeho náplní bylo pečovat o rozvoj lidové umělecké tvorby, která byla v průběhu 19. století v městském prostředí poznávána a obdivována. Činnost *Zádruchy* představovala jeden ze způsobů tehdejších snah o revitalizaci lidové kultury, která během industrializace postupně zanikala. V měšťanském prostředí tento přirozený proces vyvolával snahu mizející tradici zachránit a udržet, např. rozšířením do měst. Přenášení forem lidové kultury do městského prostředí s sebou přinášelo změnu jejího nositele, funkce i obsahu, čímž vznikaly i různé formy folklorismu — od kvalitních výtvarných projevů až po triviální napodobeniny. Lidoví tvůrci na konci 19. století na „poptávku“ městského prostředí po původní lidové tvorbě účelově reagovali. V poslední fázi lidové materiální tvorby tak vznikají díla přezdobená, ve kterých je akcentována estetická úloha preferována před funkčností.⁶ V těchto intencích se *Zádruha* snažila lidové

3 I přes nepřízeň oficiálních kruhů proběhlo po roce 1948 několik výstav Marie Fischerové-Kvěchové (např. v Černošicích, v Ďáblicích a ve Starých Hradech u Libáně).

4 HAVLÍK, V. Textilní tvorba Marie Fischerové-Kvěchové, *Český lid* 94, 2007, s. 60; MORAVCOVÁ, M. Svéráz v oděvní kultuře lidových vrstev města, *Český lid* 73, 1986, s. 157–166.

5 V přípravném období před *Národopisnou výstavou československou* se ženy opět angažují v roli sběratelek a jako organizátorky regionálních výstavek přispívají svými sběry pro centrální pražskou expozici.

6 ŠOUREK, K. *Lidové umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1942.

kroje, výšivky a další předměty zachovávat, vytvářet jejich první sbírky a pořádat výstavy, na kterých je prezentovala. Pro nově založené družstvo byl vybrán výraz pro srbskou velkorodinu, v jejímž čele stojí nejstarší mužský člen spravující společný majetek. V rodině žijí svobodní i ženatí synové se svými rodinami; provdané dcery odcházejí do rodin manželů. Po smrti dědy se rodina dělí v linii bratří a každý z nich se stává hlavou své vlastní velkorodiny. S každým dělením se dělí i půda, na které velkorodina hospodáří.⁷ Název měl tedy symbolizovat součinnost všech participujících pracovníků, přídomek *družstvo pro povznesení lidového průmyslu, hlavně uměleckého* pak popisoval hlavní náplň činnosti sdružení. Jeho zakládající členové objížděli lidové tvůrce, vykupovali od nich jejich výrobky a prodávali je v Praze v krámku na Příkopech.⁸ Příznivý vývoj *Zádruchy* přerušila 1. světová válka. Během ní se v souvislosti s vypjatým vlasteneckým cítěním oživilo *svérázové hnutí*. Hnutí se snažilo o stylizaci lidového umění v různých odvětvích výtvarné tvorby.⁹ *Zádruha* se svérázového hnutí účastnila navrhováním a propagací nových výrobků a v letech 1916–1918 vydávala informativní čtvrtletník *Svéráz český*. M. Kvěchová měla v družstvu na starost krojované panenky. Vlastní pílí se naučila zhotovovat stříhy krojů z národopisných oblastí celé republiky.¹⁰ Tyto dovednosti pak mohla předat své dceři, která v *Zádruze* v 20. a 30. letech 20. století navrhovala dámský oděv a obuv a především svérázové oblečení pro děti. Na těchto panenkách spolupracovala i dcera M. Fischerové-Kvěchové, sochařka a loutkářka Marie Borková.

Roku 1915 se v Obecním domě konala výstava *Sdružení pro svéráz krojový*. Toto sdružení vzniklo z podnětu Renaty Tyršové a obdobně jako *Zádruha* usilovalo o povznesení lidové domácí výroby a vymezení vlastního módního programu.¹¹ Svérázový oděv neměl jen „kopírovat“ lidový oděv či jednoduše použít lidovou výšivku v městském šatě. Cílem bylo pochopit princip lidového kroje a ten pak tvůrčím způsobem aplikovat do jednotlivých součástí městského oděvu.¹² Výstava měla pochopitelně i konotace politické, neboť mohla sice zastřené, ale přitom velmi srozumitelně akcentovat lidovou složku (chápanou ve vypjaté válečné době jako národní).

Na výstavě byla svými návrhy zastoupena i M. Kvěchová. Již v roce 1915 připravila kolekci dětských oděvů, ve které využila svoje znalosti stříhu a zdobných prvků kroje. Tyto návrhy byly otištěny v časopise *Svéráz český: Vzorník Zádruchy*. Inspiraci lidovým oděvem prozrazuje např. letní plátěný oblek pro chlapce nazvaný *Mládeneček*, šatečky s čepečkem pro letní pobyt zvaný *Chodský* či kožíšek z hnědé látky napodobující kůži,

7 Československá vlastivěda: Lidová kultura, Praha 1968, s. 60.

8 *Zádruha 1900–1975*.

9 HORÁK, J. *Národopis československý. Československá vlastivěda 2: Člověk*, Praha 1933.

10 Podle vzpomínek dcery Jeleny Látalové se Marie Kvěchová účastnila pozdějších „výprav“ své dcery za národopisem. Dá se tedy předpokládat, že již za malířčina dětství poznávala národopisné regiony stejně jako později její dcera. Toto ovšem mohla praktikovat pouze tam, kde lidová kultura ještě „žila“, tedy především v moravských a slovenských etnografických regionech.

11 *Svéráz český, vzorník Zádruchy*, Praha 1916.

12 MORAVEROVÁ, M. *Svéráz v oděvní kultuře lidových vrstev města, Český lid* 73, 1986, s. 157–166.

lemovaný kožešinou, pro děvče s čepečkem a pro chlapce s beranicí. O nadějném vývoji svérázného ženského a dětského oděvu píše ve vzorníku R. Tyršová: „Navrhovatelky vžily se s jemným citem uměleckým v podstatu lidových krojů a vytěžily z nich nejen vzhledem k dekoru, ale také co do střihu a úpravy mnoho rozmanitých a vhodných motivů, jichž zpracováním dokázaly, že není třeba sahati k pytlovitým faconám tzv. uměleckých šatů, když se jedná o oblek individuální a umělecky komponovaný.“¹³ O výstavě v Obecním domě referuje také recenzent K. B. M. (nejspíše Karel Boromejský Mádl): „Chci totiž zvláště upozorniti na počín „Zádruchy“ neobyčejně šťastný a tak milý, půvabný a přiměřený, že bychom mnoho ztratili, kdybychom jej nepřijali s největší radostí. Míním dětské šatečky dle návrhů M. Kvěchové a A. Lukášové. Kdyby byly na figurínách, byly by jejich přednosti každému ihned zřejmé a také žádostivé. Zde je vskutku umělecká, trefná, ano přímo roztomilá aplikace motivů a momentů lidového kroje na dětský kostym. Patrně, kterak oběma umělkyním činí pravé potěšení vynalézat nové kombinace a převody a při tom uchovati všem modernost střihu a úpravu dětského šatu v těchto bílých a hnědých kožíškách, pestrých živůtkách a čepečkách, v jejich sporých a veselých ozdůbkách. Myslím, že aspoň zde objevily hledaný kámen mudrců. A co je hlavní a umělecky cenné: není to střih a кроj slováckých dětí. Ty chodí v zdrobnělých šatech vzrostlých.“¹⁴ Pochvalné vyjádření K. B. Mádla ukazuje, v jaké situaci se národ a jeho kultura nacházely. Na začátku 1. světové války představoval dobře ztvárněný svéráz všeobecně symbolickou hodnotu a byl kladně přijímán. Mádlovy kritiky výtvarného umění většinou bývaly přísnější a jeho neobvykle pochvalné vyjádření ukazuje, jaká atmosféra mezi odbornou i laickou veřejností panovala.

Pro *Zádruhu* vytvářela M. Fischerová-Kvěchová i krojované loutky, které sloužily také jako propagační předměty či byly oblíbeným upomínkovým předmětem. Velmi moderně působí její návrhy dámského spodního prádla, které využívalo jako aplikaci lidových krajek. Vzory použitých krajek by zřejmě patřily mezi krajky „kultivované“.¹⁵ Výtvarnice nejspíše vycházela z krajek, které si *Zádruha* nechávala na zakázku vytvářet od lidových krajkářek („nepůvodní“ krajky, které se prodávaly jako spotřební a jarmareční zboží). Malířka si navrhla i svoje svatební šaty, které jsou spolu s další sbírkou oděvů a bot uloženy v *Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně*. Skupiny figurín, panenky a loutky oblečené ve svérázových šatech podle návrhů M. Fischerové-Kvěchové byly zastoupeny také v oddělení svérázu na jubilejní výstavě *Zádruchy* k její 25. výročí, která se konala v *Uměleckoprůmyslovém muzeu* v Praze.¹⁶

Inspiraci lidovým krojem využila malířka také ve tvorbě vystřihovacích oblékacích panenek, které vydala nákladem B. Kočího v roce 1917. V časopise *Ženský svět* se můžeme dočíst, jak vítaným počinem bylo vytvoření hračky výsostně české. Autor článku se netají odporem k hračkám německé provenience, když píše: „Hle! Kus toho šlendriánu: rok co rok rozstříhají nůžky v dětských prstech na tisíce malovaných archů k podlepování — hrady, ale německé, Betlémy, ale německé, vesnice a městečka,

13 *Vzorník zádruchy* 1, 1916, s. 3.

14 *Národní listy* 1916, 51, s. 9.

15 VYDRA, J. Staré tradice krajkářství v Československu, *Věci a lidé II* č. 3–5, 1949, s. 97–161.

16 CIKHARTOVÁ, B. Jubilejní výstava *Zádruchy*, *Český domov: Šťastný domov* 21, 12, s. 226.

ale německé, a tak pořád šmahem německé. Zejména dávnou zábavou českých děvčátek je vystřihovat a podlepovat si panenky k oblékání: jsou to ovšem, jak se u českého dítěte rozumí samo sebou, německé selky ze Švarcvaldu, německé měšťanky z Norimberka. Na ty jsou čeští rodičové jak posedlí; upozorníte-li je, že je to přec podivná věc v ruce českého děvčátka, buď se rozkohoutí na novotářské rýpalství, nebo se aspoň vymluví, že českého nic takového není.“ Nicméně se utěšuje vydáním čtyř kartonů oblékačích figurek k vystřihování podle návrhů MFK, o kterých soudí, že se v nich podařilo něco zcela jiného než jsou ty bezduché, cizí importované fabriční výrobky ledajakých řemeslníků a břídilů výtvarnických, dosud tak hojně strkané do rukou českým dětem.¹⁷ Kladně hodnotí také to, že „...umělkyně velmi šťastně a vkusně užila tu českého lidového kroje: v době vzrůstajícího zájmu pro svéráz věc včasná a žádoucí.“¹⁸ Je překvapivé, i když v kontextu doby asi pochopitelné, že se takto nenávidný nacionalistický „výkřik“ objevuje v časopise, jenž byl založen Terezou Novákovou, amatérskou, ale vysoce poučenou etnografkou, roku 1896 a veden jako intelektuální ženský časopis. Vycházel jako společensko-kulturní čtrnáctideník, většinou s podtitulem *List paní a dívek českých* v nakladatelství Jana Otty. Svým obsahem se snažil změnit obraz ženy ve společnosti, vytvořit jí nové vzory hodné následování a podpořit snahy žen stát se svébytnými autoritami.¹⁹ Uvedená kritika ukazuje, jak důležité bylo v této době téma „českosti“ i v případě objektu tak nepolitického, jako byla dětská hračka. Snahy o českou hračku jsou ovšem staršího data. „Svérázové“ české hračky v krojových šatičkách se objevují již v 80. a 90. letech 19. století ve *Světozoru*.²⁰ V tomto kontextu si snahy M. Fischerové-Kvěchové zaslouží pozornost a ocenění. Lze předpokládat, že i ona si tento trend uvědomovala a byla ráda, že může „českými“ krojovanými panenkami vlastenecké myšlenky pomoci.

Ve 30. letech 20. století M. Fischerová-Kvěchová spolupracovala s královédvorskou firmou *Josef Sochor*, pro kterou navrhovala svérázové textilní tisky. Vlna zájmu o tento typ dezénu se opět zvedla v době zesíleného národnostního cítění. Měl vytvořit protiklad k *dirndlu* — tradičnímu oděvu německých a rakouských žen ve stylu alpských lidových vzorů. Zejména v pohraničních oblastech se „volalo“ po českém svérázovém šatu. Sochorova firma začala vyrábět potiskované bavlněné tkaniny *šohajky* a dokonce vypsal soutěž na jejich návrhy. Zadáním akce bylo vytvořit osobitý design na základě českých, moravských a slovenských motivů, který by spojoval národní osobitost i světové módní trendy. Malířka v tomto duchu vytvořila ve 30. letech 20. století dezény vycházející z barevnosti československé trikolory a zdobené motivy růží, tulipánů, srdíček, holubiček, obilných klasů apod.²¹ Za své textilní návrhy obdržela roku 1925 *Zlatou medaili* na výstavě *Dekoratивních umění* v Paříži. Dovedla skloubit dohasínající vlivy secese a stylizaci lidových motivů s vlastním přínosem hravosti. Obdobu tohoto

17 *Ženský svět: List paní a dívek* 21, 1917, 7, s. 296.

18 *Ibid.*

19 MASTNÁ, N. *Revue Eva 1928–1932: Literatura a výtvarné umění v dobové reprezentativní revue, reflexe proměn životního stylu*, (magisterská práce, Ústav hudební vědy, FF MU Brno 2011).

20 Lidové hračky se věnuje celé číslo časopisu *Věci a lidé* 4, 1952–1953. Autory článků jsou: VYDRA, J., HERCÍK, E. a HERAIN, K.

21 HAVLÍK, V. *Textilní tvorba Marie Fischerové-Kvěchové, Český lid* 94, 2007, s. 59–65.

trendu můžeme spatřovat v předsádkách knih, které ilustrovala, v návrzích na balicí papír, dětský porcelán či ve zcela originálním dekoru stropu ve vstupní hale vlastní vily *Sakrabonie*, který si navrhla a vymalovala.²²

Jak již bylo naznačeno výše, M. Fischerová-Kvěchová získala lásku k lidovému umění především od své matky. Vliv na ni jistě ale mělo také přátelství s Boženou Vohánkovou, se kterou se seznámila při přijímacích zkouškách na Uměleckoprůmyslovou školu. M. Fischerové-Kvěchové se na škole říkalo „Malá“, protože byla nejmladší a nejmenší ze všech spolužáků. Společně se starší Bobi, jak Boženě Vohánkové přezdívala, je pojilo přátelství na celý život. Obě malířky spolu cestovaly po Rakousku-Uhersku a Itálii a také spolu v roce 1913 odjely studovat do Paříže.²³ B. Vohánková byla neteří Barbory Hoblové, horlivé sběratelky národopisných artefaktů a zakladatelky *Spolku paní a dívek* v Mladé Boleslavi. Rodina Hoblových Boženu Vohánkovou vychovávala po smrti jejích rodičů a umožnila ji tak vyrůstat v moderní emancipované společnosti. B. Hoblová během svého života vytvořila rozsáhlou národopisnou sbírku, stovky různých předmětů sbírala i pro muzea. Jen z její sbírky lidového textilu je dnes v mlado-boleslavském muzeu více než tisíc předmětů a další stovky exemplářů jsou uloženy v *Národopisném muzeu* v Praze. Ze své soukromé sbírky půjčovala kroje a další předměty lidové kultury na různé výstavy u nás i ve světě. Hlavní zásluhou B. Hoblové bylo zdokumentování lidové kultury na Boleslavsku a Nymbursku. Psala odborné články do *Českého lidu* a dalších časopisů a publikací. Pořádala také osvětové přednášky. Udržovala přátelské kontakty s českými spisovateli: Ignátem Herrmannem, Gabrielou Preissovou, Aloisem Jiráskem, Eliškou Krásnohorskou, Jaroslavem Vrchlickým, Renatou Tyršovou, Terezou Novákovou a Josefem Vycpálkem, sběratelem lidových písní a tanců. Byla také jednatelkou *Lidovědného oddělení starožitnické sekce při České akademii věd a umění*.²⁴ Část pozůstalosti B. Hoblové získala po smrti Antonína Hobla B. Vohánková, která ji poté odkázala své přítelkyni M. Fischerové-Kvěchové. Je zajímavé, že v díle B. Vohánkové tak silný vliv lidového umění jako u M. Fischerové-Kvěchové nenajdeme.

Od 20. let 20. století podnikala Marie Fischerová-Kvěchová cesty za lidovou kulturou v doprovodu celé rodiny. Navštívila Chodsko, Pojizeří, Slezsko, Slovácko, Kopanice a Valašsko. Na návštěvu ve Velké nad Veličkou vzpomíná ve své knize *Na shledanou, Kawakami* Běta Turečková-Čambalová, jejíž matka se znala s M. Kvěchovou ze *Zádruchy*. V době návštěvy manželů Fischerových byli na návštěvě u Čambalových také umělci Franta Úprka a Joža Koudelka. Autorka knihy vzpomíná, jakou radost projevil F. Úprka při seznámení s autorkou originálních dětských postaviček, hned ji familiárně začal oslovovat „děvčico“ a dokonce manželům ihned nabídl svůj pokoj s tím, že se s Koudelkou vyspí buď na půdě, nebo ve stodůlce za dvorem na zemi na slámě.²⁵ M. Fischerová-Kvěchová s rodinou navštívila několikrát rodinu Chviličků ve Vlčnově, kde ji zajímala především folklorní slavnost *Jízda králů*. Poválečnou organi-

22 Doplněno Ivanem Látalem, vnukem malířky.

23 Studijní pobyt byl však předčasně ukončen vypuknutím 1. světové války. Božena Vohánková navíc v Paříži vážně onemocněla, takže se navrátila do Čech již na začátku roku 1914.

24 PILÍKOVÁ, K. *Barbora Hoblová a Mladoboleslavsko*, (diplomová práce, Katedra etnologie, FF UK Praha 2007).

25 TUREČKOVÁ-ČAMBALOVÁ, A. *Na shledanou Kawakami*, Praha 1981, s. 92.

zovanou formu této slavnosti sice malířka nepovažovala za „šťastný“, nicméně i poté ještě několikrát navštívila Strážnici, neboť tam stále nacházela motivy ke kreslení.²⁶

Můžeme se ptát, proč umělkyně, která se podílela na organizované produkci svérázových výrobků, měla s tímto vývojem výročního obřadu „problém“. Zřejmě především proto, že jejím hlavním zájmem bylo zaznamenávání lidových zvyků, slavností či oděvů v jejich přirozeném prostředí tak, jak je mohla poznat při svých cestách. Oproti tomu státem organizované národopisné slavnosti jistě působily uměle nejen na malířku, ale i na další návštěvníky.²⁷ Svoji roli jistě sehrál i osobní postoj malířky ke komunistickému režimu, který jí znemožnil tvořit a veřejně publikovat.

Na Slovensku navštívila M. Fischerová-Kvěchová s rodinou Trenčín, Zvolen a Liptovský Mikuláš, dále pak Zakarpatskou Ukrajinu, Jugoslávii či Bulharsko. Ze všech míst si přivážela bloky plné studijních kreseb, v nichž zachycovala krojové studie, portréty jednotlivých obyvatel či skupinek dětí. V letech 1911–1913 jezdila celá rodina na dovolenou do Julských Alp, do penzionu u Makeků v Horním Jezersku. Na tyto dovolené je doprovázela také B. Vohánková či další rodinná přítelkyně, Marie Gebauerová, dcera prof. J. Gebauera a nejmilejší malířčina učitelka z měšťanky, která spolupracovala s M. Kvěchovou v *Zádruze* a patřila mezi její celoživotní přítelkyně. Malířčina dcera J. Látalová ve svých zápiscích vzpomíná jak se ještě v roce 1935 při návštěvě u Makeků zapisovali do knihy hostů, jejíž titulní list vyzdobila M. Fischerová-Kvěchová roku 1912 (v té době podepsaná jako Máňa Kvěchová).²⁸ Dojmy z tohoto výletního místa promítla malířka do jedné ze svých prvních ilustrovaných knížek *Péťa pes*, jejíž autorkou byla Marie Gebauerová, a do níž použila své studijní kresby zachycující slovinskou lidovou kulturu.²⁹

M. Fischerová-Kvěchová se zajímala také o lidové betlémy. Navštěvovala ráda výstavy betlémů pořádané *Národopisným muzeem* v Praze. Vzpomíná na to její dcera J. Látalová, která působila jako odborná pracovnice Národopisného muzea a tudíž se na realizaci těchto výstav podílela. Sama malířka také roku 1958 nakreslila vystřiňovací betlém s postavičkami v krojích z různých oblastí celé republiky.³⁰ M. Fischerová-Kvěchová vytvořila ještě jeden menší reklamní betlém pro firmu *OTTA Rakovník*. V něm jsou jako *daráčci* vyobrazené děti, v jejichž oblečcích můžeme spatřovat podobnost s dětskými modely pro *Zádruhu*. Tento betlém vyšel znovu v roce 1992 v na-

26 Doplněno Ivanem Látalem.

27 Je však důležité si uvědomit, že v 19. století dokonce ani aktérům obřadů nebylo jasné, co *jízda králů* vlastně znamená (znamenala). Když byla nainstalována jako centrální scéna ve výstavním paláci na *Národopisné výstavě*, většina návštěvníků si myslela, že je to svatební průvod.

28 Dnes je část této kroniky s písní *Bejvávalo* dostupná na: <www.ekologicko-kmetstvo-makek-zgornijejezersko/>, [2015].

29 GEBAUEROVÁ, M. *Péťa pes*, Praha 1944.

30 *Národopisný betlém* vyšel poprvé v roce 1958 ve vydavatelství a nakladatelství Lidová demokracie — Síň umění v Praze, poté v roce 1969 nakladatelstvím ČSL Lidová demokracie — Vyšehrad v Praze 2. V 90. letech 20. století byl vydán pod názvem *Krojový betlém* nakladatelstvím Miš. Naposledy vyšel tento betlém v roce 2008 v nakladatelství Ladislav Horáček — Paseka v Praze a Litomyšli: <<http://www.filokartie.cz/vznik-a-vydani-ctyrrarchoveho-narodopisneho-betlemu-r-16-c-434/>>, [2015]; LÁTALOVÁ, J. Vánoce naší bábinky, *List pražských betlémářů*, 9. 11. 1993.

kladatelství Miš. Grafickou úpravu (odstranění reklamního charakteru a dobarvení) provedla J. Látalová.

Zesílené národnostní citění akcentované v době protektorátu opět posílilo příklon k lidové kultuře. M. Fischerová-Kvěchová v této době ilustruje *Chodské písně* Antonína Klášterského.³¹ Děje se tak v době, kdy už Domažlice patřily pod Sudety a autorka potřebovala povolení ke vstupu, aby mohla v oblasti vytvářet studie k ilustracím. V dobovém tisku je zdůrazněn především její „...mladistvě vřelý smysl pro humor, který jde písňové knížce Klášterského tolik k duhu.“³² Dále v této době ilustruje *Babičku* Boženy Němcové. Je zajímavé sledovat, jak jsou její ilustrace této „ikonické“ české knihy hodnoceny v různých periodikách v různých časových obdobích. Např. v denním tisku ze září 1940, tedy již po vydání dodnes nejklašičtějších ilustrací Adolfa Kašpara, jsou chváleny dětské scény: „Nejsvérázněji působí, když může rozvinout výjevy s dětskými postavkami... V takových výjevech se cítila M. Fischerová-Kvěchová patrně nejvolněji, když mohla zachytit svět *Babičky* jako přelud rozpuklého mládí, které neuvažuje o bolestných problémech života. Ze všech ilustrátorů zdůrazňuje Fischerová-Kvěchová nejvíce, že *Babička* je knihou pohádkového dětství. Tak jsou pojaty (v půvabně stylizované dekorativnosti) i příběhy, v nichž se Němcová dotkla bolestných hloubek a promluvila vášnivějším přízvukem.“³³ V časopise *Ženská rada* z téhož roku je kladně hodnocen fakt, že kniha napsaná ženou je také ženou ilustrována.³⁴ V roce 1994 je už tatáž obdivovaná ilustrace hodnocena jako líbivý kýč, v jehož pojetí jsou nejděčnější dětské postavičky.³⁵ Vliv lidového umění je patrný také v ilustracích k *Naším koledám* (1937, E. Fastr) a *Prodané nevěstě* (1945, E. Fastr). Spatříme ho především v krojovém odění postav, ale také např. v iniciálách zdobených symboly holubiček, srdíček, rostlinných rozvilin a podobně.

V roce 1942 začala M. Fischerová-Kvěchová vytvářet ilustrace k lidovým písním jen pro svoji zálibu, bez „diktátu“ nakladatelů. Vyšlo 62 listů, některé byly v 70. letech reprodukovány v kalendáři Orbis. V roce 1978 vyšel národopisný kalendář zahraničního obchodu *INSPEKTA*, kde bylo ve velkém formátu otištěno 12 krojových studií. Vydání bylo určeno jen pro zahraničí, v Československu neměl být kalendář v prodeji. V roce 1993 uspořádala J. Látalová ve spolupráci s nakladatelstvím *Albatros* a *Paseka* knížku *Pro naše děti a mámy*, která, ač vytvořena již v roce 1943, předtím nikdy tiskem nevyšla. V ní M. Fischerová-Kvěchová ilustrovala říkadla, hádanky, verše, písničky a pohádky — vše v duchu lidového umění. Jak vzpomíná její vnuk Ivan Látal, sama si velmi často při práci zpívala lidové písničky. Když slyšela nějakou neznámou píseň v rozhlase, hned si její text poznamenala, většinou na okraj ilustrace, který pak skryla pasparta. V 90. letech 20. století vyšlo v nakladatelství Miš asi deset ročníků kalendářů — na každý měsíc ilustrace k jedné lidové písni. Hudebník a redaktor plzeňského rozhlasu Josef Bláha se obdivně vyjádřil, jak dovedla s lehkostí a humorem vystihnout ducha lidových písní.³⁶

31 Knihu vydal Edvard Fastr v roce 1939.

32 Výstřížek z 20. 8. 1939, bez uvedení názvu periodika.

33 *Nová Babička*, *Moravskoslezský deník*, 8. 9. 1940, s. 7.

34 *Ženská rada* 16, 1940, 10, s. 171.

35 MIKULÁŠEK, A. Článek v nezjištěném čísle časopisu *Vlasta* z roku 1994.

36 Doplněno Ivanem Látalem.

M. Fischerová-Kvěchová byla také sběratelkou lidového umění — shromáždila sbírku keramiky, skla, plastiky, textilu, podmaleb na skle a hraček. Tyto předměty neukládala pouze do vitrín, ale často je používala při své výtvarné práci — připravila si je na stůl a kreslila podle nich, když si potřebovala oživit nějaký detail. Kromě vlastních skicáků, kde si velmi rychle a ve zkratce poznamenávala zhlédnuté motivy, sama také fotografovala a k těmto snímkům se při ilustracích vracela. Dříve pro ni fotografovala její matka M. Kvěchová, která koncem 19. století vlastnila fotoaparát na svitkový film. Když malířčina dcera J. Látalová vystudovala Střední grafickou školu, většinu předlohových fotografií pořizovala ona. Výrazný vliv lidového umění se dá „vystopovat“ také v tvorbě dcer M. Fischerové-Kvěchové: M. Borkové a J. Látalové.³⁷

Jak z výše uvedeného vyplývá, v dobovém kontextu byla inspirace lidovým uměním v díle M. Fischerové-Kvěchové hodnocena velmi kladně. Může nás proto překvapit, že tato část tvorby nebyla také reflektována kunsthistoriky, pro které malířka stále zůstává umělkyní „nižšího“ řádu. Toto přezírání může spočívat v tématech, které si M. Fischerová-Kvěchová vybírala. Malířka motivy lidového umění tvůrčím způsobem přetváří a aplikuje na svoji autorskou tvorbu, ať už jsou to návrhy oděvů, betlémy či oblékací panenky. Její přístup je originální a vyjadřuje silný vztah k lidové kultuře, jejíž artefakty sbírá. Zachází s ní ovšem nikoli jako etnografka, ale jako umělkyně. Lidová kultura je pro ni sice silným, bohatým a mnohotvárným inspiračním zdrojem, avšak spíše prostředkem umělecké tvorby, než cílem zkoumání. Ve své volné tvorbě se na motivy lidové kultury nezaměřuje, tak jak to můžeme vidět např. u oceňovaných malířů folkloristů-regionalistů (Joža Úprka, Augustin Němejc). Lidovou inspiraci malířka využívá spíše pro svá *privatissima* a pro účely užitého umění či na zakázku vzniklých prací. Dále zde „hraje roli“ silný genderový aspekt: malířka je žena — matka, jejíž hlavním inspiračním zdrojem jsou děti a jejich svět. Téma dětství a mateřství se stává jejím hlavním námětem a děti jejími prvními diváky (čtenáři dětských říkadel, slabikářů). Pro toto publikum vytvořila malířka svůj svébytný styl, svoje nezaměnitelné postavičky v podobě baculatých naháčků. Postavičky rozpoznatelné a v průběhu let se neměnicí. Možná že i tento moment: jakési zakonzervování autorčina projevu bez snahy aktuálně reagovat na nejaktuálnější trendy způsobilo, že v kontextu dějin umění není její dílo ohodnoceno. Domnívám se, že sama malířka o progresivní tendence neusilovala. Těšilo ji, že má své dětské „publikum“ a řadu laických obdivovatelů, kteří ji zachovávali věrnost i v dobách, kdy se její dílo na veřejnosti neobjevovalo. Z autorčiných deníků se však dozvídáme, že ji odmítání oficiálními kruhy tížilo z existenčních důvodů.³⁸

ZÁVĚR

V rámci charakteristiky autorčina výtvarného projevu se můžeme setkat s použitím pojmu „kýč“, zvláště ve spojitosti s díly, která pak byla použita na pohlednice. Zhod-

³⁷ Ibid.

³⁸ Kromě deníků z šedesátých let 20. století se dochovaly i pečlivě vedené účetní knihy a také knížka zakázek na portréty s informacemi o portrétovaných, ceně a datu vyhotovení a následného prodeje.

notit, nakolik lze tuto část tvorby označit za kýč, jsem se pokusila v samostatné eseji.³⁹ V této práci jsem nehodnotila autorčinu ilustrátorskou tvorbu, neboť její dětské ilustrace neaspirovaly na samostatná umělecká díla a byly vytvářeny se zřetelem na text, který doprovázely. Rovněž jsem nerozebírala díla inspirovaná lidovým uměním, ačkoliv svérázová tvorba, snažící se pomocí jednoduchých prostředků lidovou tvorbu napodobit, může vytvářet laciné a vulgární napodobeniny, tedy kýče. Dílo M. Fischerové-Kvěchové do této kategorie nespadá, neboť autorka nevytvářela parafráze lidové tvorby, ale volným a tvůrčím způsobem zpracovávala inspirace motivikou lidového umění. Pro etnology je tvorba M. Fischerové-Kvěchové zajímavá nejen z hlediska její činnosti v družstvu *Zádruha* či její sběratelské činnosti, ale také z hlediska společenského. Autorčino dílo, šířící se pomocí pohlednic a dětských knih, časem zlidovělo, její postavičky baculatých andělíčků se staly její typickou „značkou“, k čemuž přispěla zřejmě i neprogresivnost v malířčině výtvarném projevu a tudíž snadná rozpoznatelnost jejího rukopisu. K tomu se navíc přidává další zajímavý fakt: mnozí z nás obrázky M. Fischerové-Kvěchové znají, neboť v nás vyvolávají vzpomínky na dětství, „teplo domova“, čas vánoc apod., ale se jménem autorky si je již nespojujeme. Toto v etnologii kladně hodnocené zlidovění díla bylo zřejmě jednou z hlavních příčin, proč autorčino dílo není zařazeno do odborných publikací o českém výtvarném umění té doby. Zhodnotit ilustrátorské dílo a volnou tvorbu autorky a zasadit je do kontextu dobové výtvarné scény tedy bude úkolem další badatelské práce.

FOLK ART AS THE INSPIRATIONAL SOURCE IN THE WORK OF MARIE FISCHEROVÁ-KVĚCHOVÁ

Marie Fischerová-Kvěchová is a Czech painter and illustrator of children's books. She was very popular and active in the time of the First Czechoslovak Republic and almost forgotten during the period of Communism. I will deal with her complete work in my doctoral thesis. The aim of this essay is to present that part of artist's work which is inspired by folk art. Marie Fischerová-Kvěchová was interested in folk culture throughout all her life. She visited ethnographic regions in Bohemia and abroad, where she made sketches, she collected folk shoes and toys, she illustrated folk songs and poems. She started her artistic career after the First World War, in the time of reinforced patriotism and nationalism. In that period artists looked back to their history and searched for the original Czech art. Folk art was considered to be one of these pure sources. Marie Fischerová-Kvěchová participated in this effort by her membership in *Zádruha*, the association of handmade production, where she designed clothing inspired by folk costumes.

KEYWORDS

Marie Fischerová-Kvěchová — Czech Illustrators — Ethnographic Movement — Folk Art and Clothing — 20th Century

---

³⁹ Esej *Kýč ve výtvarném díle Marie Fischerové-Kvěchové (1892-1984)*, písemná práce ke zkoušce z filozofie pro neoborové doktorandy, (archiv autorky).